

NOKIANVIRRAN VARRELLA

NOKIANVIRTAA ALASPÄIN

Kokemäenjoen vesistön keskusjärvestä Pyhäjärvestä laskevat vedet 7 km:n matkan Nokianvirtaa myöten Kuloveteen. Nokianvirta seurailee koko matkan ikivanhaa kalliooperän murroslaaksoa, jonka 60-70 m korkeat äyräät antavat virralle suorastaan majesteettillisen leiman. Tämä on mahdollistanut vedenpinnan noston 19,6 m Melon voimalaitoksen valmistuttua Melonsyöstävään v. 1971. Suurin osa ainutlaatuista lehtokasvillisuutta jäi veden alle. Nokianvirran kanjonin äyräät juuri Melonsyöstävän yläpuolella olivat suojeltuja lehtoalueita. Veden alle jäi myös virran keskellä sijainnut Nuottasaari, joka sai osakseen ihailua ja jonka muutamaiset taiteilijat pensseleineen ikuistivat kankaalle.

Jo v. 1871 valmistui Nokianvirran rannalle Emäkosken partaalle puuhiomo vuori-insinööri Idestamin toimesta. Suomen ensimmäinen sulfiittiselluloosatehdas rakennettiin ja sellun tuotanto alkoi 1886. Vuonna 1890 yhtiöllä oli 2 puuhiomoa, sellutehdas, paperi- ja pahvitehdas, plokiverstas, tukkisaha ja mylly. Kahta vuotta myöhemmin paperitehdas sai valkaisuon. Vuosisadan vaihteessa alkoivat voimalaitostyöt. Suomen Gummitehdas Osakeyhtiö siirtyi Nokialle 1904. Ensimmäinen tehtaasta valmistuva artikkeli oli kumikalossit. Pian alettiin valmistaa muotteja, urheilula- ja päällyskentkiä, letkuja, hihnoja, tiivisteitä, raapekumeja ja valssipäällysteitä. Vuonna 1910 tuotannon arvo oli 1 milj. mk. Ensimmäinen autonrenkas valmistui 1932. Nokia lattiapäällysteet aloitti 1950-luvulla.

Nokianvirta, Kokemäenjoen vuolas alkujuoksu, on Nokian elämänhermo. Sen partaille on sijoittuneet maailman kuulut tehdaslaitokset. Jo vuosituhansien ajan Nokianvirran uoma ja sen ranta-maat ovat houkutelleet ihmisiä luokseen. Virrasta jo esihistoriallisen ajan ihminen pyytii arvokalaa. Siitä saatiin runsaita lohisaaliita. Turun piispalla on ollut lohiapaja edellämainitun Nuottasaaren tienoilla.

Melon voimalaitoksen valmistuttua nostettiin vedenpintaa padon yläpuolella 19,6 m, niinkuin edellä kerrottiin. Emäkoskea ei enää ole, sillä vedenpinta nousi Pyhäjärven pinnan tasolle.

Noin kilometri entisen Emäkosken kohdalta virtaa alaspäin alkaa Taivalkunnan alue virran eteläpuolella. Tätä kohtaa vanhalla Turun tiellä sanotaan Ristiveräjäksi. Tästä alkavat myös Mattilan talojen maat. Taivalkunta jakautuu useaksi pieneksi kyläksi. Ristiveräjältä alkaa Taipaleen kylä, joka perimätiedon mukaan on saanut nimensä kosken ohi kulkeneesta maataipaleesta. Emäkosken ja Melonsyöstävän kautta ei voinut kulkea veneillä, ne piti ohittaa maitse. Taivalkuntanimi on samaa perua kuin Taipalekin. V. 1932 kaivettiin Mattilan talossa viemäriojaa. Silloin löytyi navetan koillisnurkan luota joukko aseita, saviastianpaloja ja palanutta luuta, jotka ovat kuuluneet rautakautiseen hautaan. Saviastiasta oli löydettyä ollut jäljellä ehjän astian hahmo, mutta nostettaessa ylös se oli hajonnut paloiksi. Sisällä oli ollut tuhkaa ja luunpaloja. Aarne Äyräpää tutki paikkaa ja totesi, että

kysymyksessä oli polttokenttäkalmisto. Tältä alueelta löydettiin miekka, kaksi keihäänkärkeä, ango ja kaksi kaarevaselkäistä, pitkärüotoista veistä. Löytyi myös koruja: 6 pientä tasavartista solkea, koverankuperien rannerenkaiden katkelmia, kaksi paimensauvanmuotoista neulaa, spiraalisormuksen katkelmia, 6 helmeä. Lisäksi heloja, niittejä, miekan katkelma ja pronssinen keihäänkärjen kiinnitysniitti. Asiantuntijan mukaan kalmisto on 500-600 lukujen vaihteen tienoilta. Kalmistoon on haudattu useampia vainajia. Kaikki haudaukset ovat polttohautauksia.

Mattila on kuulunut Turun piispalle. Asiakirjoissa on tästä maininta jo vuodelta 1414, jolloin Maunu Tawast oli Suomen piispana. Turun piispalla oli n. 200 tilaa eri puolilla maata. Näitä hän käytti majapaikkoinaan pitkällä tarkastusmatkoillaan. Kuningas Kustaa Vaasan aikana v. 1557 tila perustettiin kruunulle kuuluvana. Se oli myöhemmin läänitettynä kuningas Juhana III:n aviottomalle tyttärelle neitsyt Lucretia Juhanan tytärtä sekä kreivi Jaakko De la Gardielle. Toisen maailmansodan jälkeen Mattilasta on muodostettu kaksi tilaa, joiden isännät ovat Risto Mattila ja Mika Mattila.

Taipaleen kylässä on ollut toinenkin vanha tila, nimeltä Hintsa, joka on liitetty aikoinaan Mattilaan. Hintsa on saksalaisperäinen nimi. 1600-luvulla sitä on omistanut Brita De la Gardie. Myöhemmin se on kuulunut edelleen Nokian kartanon ja Viikin kartanon omistajille.

Myötävirtaan kuljettaessa on virran eteläpuolella seuraavana Kohmalan kylä, joka on saanut nimensä Kohman talon mukaan. Tila on ollut vuodesta 1540 saman suvun hallussa. Kohman talo on ollut olemassa jo tuota vuotta aikaisemmin. V. 1529 on talossa olleet laamanninkäräjät. Vuoden 1571 hopeaveroa kannettaessa todettiin Olli Jaakonpoika Kohma Vanhan Pirkkalan toiseksi rikkaimmaksi. Laskettaessa irtainta omaisuutta huomioitiin hopeaesineiden lisäksi myös muut metalliesineet, ei kuitenkaan rautaisia. Samalla laskettiin myös kotieläinten lukumäärä. Pirkkalan käräjät talossa on ollut 14.-16.9.1725. Kohman nykyinen isäntä on Matti Mäkelä, joka edelleen on samaa Kohman sukua.

Kohmalan kylään kuuluu myös Klemolan tila, jonka on 1600-luvulla omistanut Brita De la Gardie rälssitilana. Tilan maat on nykyisin jaettu valtion ja Nokian kaupungin kesken.

Kolmas tila kylässä on ollut Pirotti, jonka omistajia ovat olleet maaherra Boije, kruununvouti G. Ahlman, ruukinpatruuna Lars Lefrén ja laamanni Nils Idman. Tila on liitetty Kohman tilaan.

Samoin Kohmaan on liitetty Kohmalan neljäs tila Uotila.

Seuraava kylä on nimeltään Kennola, joka on saanut nimensä kylässä asuneen Kenno-suvun mukaan. Kennolan tiloja on kaksi: Sipilä ja Mikkola. Molempien talojen omistajina mainitaan olleen Kenno-nimisiä. Sipilän nykyinen omistaja on Paavo Sipilä ja Mikkolaa isännöi Tero Lehtimäki. Mainittakoon, että Sipilä on ollut autiona Isonvihan ajan.

Kennolasta siirrytään Vestamäen kylään, jonka tiloja ovat Hossa, Mäkelä ja Jutila. Myöhemmin kaksi ensinmainittua on liitetty Jutilan tilaan. V. 1970 vanhan aitan alustaa siivottaessa löytyi rautainen koristeellinen viikinkimiekka. Ilmeisesti se on löytynyt joskus 1920-luvulla talon pellolla sijainneesta kalmistosta, joka on tuhoutunut viljelysmaata raivattaessa. Jutilan talossa on syntynyt professori Kalle Jutila, joka oli useita kertoja 1920-, 30- ja 40-luvuilla ministerinä. Sen jälkeen suurlähettiläänä Yhdysvalloissa. Nykyisin Jutilan peltomaat omistaa Antti Hautanen. Metsät kuitenkin on Jutilan suvulla. Toisen maailmansodan jälkeen tilan maista lohkaistiin karjalaisille maata. Tätä aluetta taivalkuntalaiset nimittävät Karjalaiskyläksi.

Edelleen siirryttäessä Vammalan suuntaan saavutaan Memmolan kylään. Memmo eli Miemo tarkoittaa tainnoksissa olevaa, siis tietäjää tai noitaa. Nimi esiintyy myös Sääksmäellä. Voionmaa pitää mahdollisena, että se on kuulunut jollekin loveenlankeavalle samaanisuvulle. Asiakirjoista ilmenee, että 1510 talvikäräjillä on toiminut lautamiehenä Enevald Memala Memmolasta. V. 1564 mainitaan Memmolan Alasen tilan omistajana Erkki Memmo. Saman tilan omistajana oli apupappi, pitäjänapulainen Märten Stenius 1700-1708. Hänen poikansa Jaakko Stenius syntyi 1704. Jaakko Stenius oli Pielisjärven seurakunnan kirkkoherra, joka saarnoissaan kehoitti kansaa raivaamaan korpia viljelymaiksi. Hänet kansa nimitti Korpi-Jaakoksi. 1700-luvulla ns. Hyödyn aikakaudella pappien tehtävänä oli Jumalansanan julistamisen ohella antaa ohjeita elinkeinojen harjoittamiseen. Korpi-Jaakon poika Jaakko Stenius nuorempi toimi myöskin Pielisjärven kirkkoherrana ja kehoitti seura-

kuntalaisia perkaamaan koskia. Tunnettiin kansan keskuudessa Koski-Jaakkona.

1800-luvun Memmolan Alanen oli kihlakunnan postin vaihtopaikka. Posti tuotiin Korvolan Jaakkolasta yli Nokianvirran ja Alaselta se kuljetettiin Tottijärven Sorvaan. Viime vuosisadalla ja tämän vuosisadan alkupuolella Alasen tila tunnetaan Alastalo-nimisenä omistajansa mukaan. Kalle Alastalo perusti mailleen sahan ja tiilitehtaan, jonka sanottiin olleen Suomen koneellistetuin aikanaan. Nämäkin teollisuuslaitokset menivät konkurssiin 1930-luvun alkupuolella, jolloin myöskin lama koetteli maailmaa. Alastalo joutui Nokian kauppalalle. Se toimi useita vuosia lastenkotina ja jonkin aikaa kodittomien alkoholistien suojakotina. Nykyään Alastalon päärakennus toimii ravintolana ja Golf River-nimisen yhtymän toimistona. Alastalon ympärillä sijainneista viljavista pelloista on tehty Golf-kenttä. Nokian kaupunki on vuokrannut maat 50-vuodeksi Golf-yhtiölle.

Muita Memmolan kylän tiloja ovat olleet Ylinen ja Keskinen Ylisen omistajana mainitaan 1500-luvulta Juho Memmo. 1800-luvulla sitä on omistanut mm. kirjanpitäjä Viktor Napoleon von Pfaler. Niinkuin Alanen on muuttunut Alastaloksi, muuttui Ylinen Ylistaloksi. 1800-luvulla Ylistalon ja Keskinen tilat on yhdistetty Alastaloon.

Mainittakoon vielä, että Taivalkunnan koulu sijaitsee osaksi Memmolassa ja osaksi Vastamäessä.

Memmolasta siirrytään Kassilan kylään, jossa on vain yksi tila. Kassila on vanha rälssitila, joka 1500-luvun jälkipuoliskolla kuului Kangasalan Vääksyn kartanon omistajille. Vuoteen 1613 mennessä se oli siirtynyt Nokian kartanon omistajalle Jesper Matinpoika Kruusille. Vuonna 1698 siitä tuli profossin ja sittemmin henkirakuunarykmentin furiirin puustelli. Viime vuosisadalla ja tämän vuosisadan puolella sitä omisti Kassilan suku. Nykyinen omistaja on Matti Hyriäinen.

Aivan huomaamatta siirrytään Lukkilan kylään, jossa on sijainnut Lukkilan vanha rälssitila. Tämän tilan ensimmäinen tunnettu omistaja on perimätietojen mukaan ollut Pentti Lydekenpoika Djäkn 1400-luvulla. Asiakirjojen mukaan 1400- ja 1500-lukujen vaihteessa sitä omisti Pentti Lydekenpojan tyttärentytär Alissa. Lukkilaa omistivat 1600-luvulla mm. ratsumestari Jost Henrik Taube

sekä maaherra Ernst Johan Creutz. Myöhemmin Lukkilan tila on liitetty Haapaniemeen.

Lukkilan kylän muita tiloja ovat Alanen ja Ylinen. Ylisen rannasta on löydetty kivikauden ajalta oleva kivinen vasarakirves, joka on muodoltaan erilainen kuin Nokianvirrasta löydetty vasarakirves. Alasen tilaa omistaa nykyisin vävy Risto Erkkilä. Ylisen tilaa talon vävy Matti Vähäkoski.

Lukki tarkoittaa yliluonnollista olentoa.

Lukkilasta siirrytään Haapaniemen kylään, jossa on yksi tila - Haapaniemen kartano. Perimätiedon mukaan kartanon olisi perustanut edellämainittu Pentti Lydekenpoika Djäkn. Hän osti Taivalkunnasta maata vasikkahakaa varten. Huomasi myöhemmin, että alue on mainio talon paikka. Pentti Lydekenpoika asui Penttilän eli Niemenpään kartanossa, joka sijaitsi Kuloveden pohjoispuolella vastapäätä Haapaniemen kartanoa. Eräiden tietojen mukaan Knuutilan kartano sijaitsee nykyään samalla paikalla. Penttilän kartano oli Vanhan Pirkkalan huomattavin keskiajalla. Nimensä se oli saanut Pentti Lydekenpojan mukaan. Pentti Lydekenpoika toimi valtaneuvoksena, Hämeenlinnan voutina ja Ylä-Satakunnan kihlakunnantuomarina 1412-1460. Hänellä oli Ylä-Satakunnan laajimmat eräomistukset. Penttilä kuului 1500-luvulla kruunulle, ja sen rakennukset olivat niin edustavat, että Suomen herttua Juhana saattoi 1556 tekemällään kiertomatalla käyttää sitä majapaikkanaan.

Pentti Lydekenin ajasta on jäljellä kylän nimi Penttilä.

Mutta soudetaan yli Kuloveden Taivalkuntaan takaisin ja sieltä Haapaniemen kartanoon. Asiakirjoissa mainitaan sen olleen säterikartano. Säterivapaus tarkoitti täydellistä, ratsupalveluksen suorittamisesta riippumatonta verovapautta, jonka aatelisto saattoi saada kuninkaalta. Haapaniemen omistajina on ollut kruunu, Skalm-suku, Värikki Stoolin tarinoista tuttu Suomen sodan upseeri eversti Karl Johan von Konow, jonka kerrotaan viihtyneen parhaiten talonpoikaisväestön keskuudessa, ja omistajina myös mainitaan Törngrenin suku. Haapaniemi on sittemmin jaettu kahtia. Omistajina Raimo ja Antti Hautanen.

Raimo Hautasen kertoman mukaan Haapaniemessä on viettänyt kesiään 1800-luvulla taidemaalari Albert Edelfelt, joka aloitti varsinaisen taiteilijanuransa historiamaalarina. Rakennus, jossa hän asui Haapaniemessä, on vielä olemassa. Erään huoneen seinään hän maalasi yhden seinän kokoisen Freskon, josta ehkä voi olla vielä jotain jäljellä tapettien alla.

Mainittakoon vielä, että kartano on saanut aikoinaan kapakanpito-oikeudet ja täydelliset anniskelu-oikeudet sen mukaan.

Vuonna 1741 Ruotsin valtiopäivillä tehtiin päätös vesitien rakentamisesta Pohjanlahdelta Päijänteelle käyttäen hyväksi joki- ja järvireittejä ja yhdistäen niitä kaivettavilla kanavilla. Tehtyjen suunnitelmien mukaan reitti olisi rakennettu Kokemäenjokea noudatellen ja Kokemäenjoen vesistön itäänpäin suuntautuvaa vesistöreittiä hyväksikäyttäen. Taivalkunnan läpi oli suunnitelmassa kaivaa kanava, joka olisi yhdistänyt Kuloveden Teernijärven kautta Pyhäjärveen. Hanke raukesi varojen puutteeseen. Samana vuonna kun päätös tehtiin, alkoi ns. Hattujen sota, jota historiassa nimitetään Pikkuvihan ajaksi.

Tuota mainittua reittiä käytettiin talvitienä. Mm. Kyrön ja Pohjanmaan suunnalta Hämeenlinnaan matkustavat käyttivät tätä talvireittiä, jonka varrella 1700-luvun puolimaista lähtien oli Memmolan kylän ja Lukkilan kylän taloissa vuoroviikoin talvikestikievari.

Taivalkunta tunnetaan yleisesti Tyhjäperä-nimisenä. Vanhemmissa kirjoissa esiintyy nimi Tyhjänperä. Tämän nimen alkuperästä on monenlaisia tarinoita. Uskottavimpana nimen alkuna pidetään Tyhkänperä-nimistä torppaa, joka on sijainnut Karhunperse-nimisen ahteen alarinteessä Haapaniemen maalla.

Taivalkunnan alue katsotaan päättyvän entisen Suoniemen ja Nokian väliseen rajaan.

LÄHTEET:

Vanhan Pirkkalan historia

Nokia-tarjotin

Perimätietoja